

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

*Козловець Микола Адамович
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

XXI століття – століття інформації, науки і новітніх технологій. Тенденція на пріоритетність і домінування технологічного виміру людського буття дедалі більше поглиблюється і розширюється. Стрімкий розвиток та широке використання інформаційно-комунікативних технологій, без сумніву, розв'язало багато нагальних проблем. Комп'ютерна революція, новітні технології перетворюють суспільство, формують стан суспільного духу, визначають механізм ухвалення рішень і способ життя, поведінкові реакції й мотиви діяльності, систему переваг, які асоціюються з організацією праці, взаємодією людини і машини. Разом з тим, небувалий в історії злет науково-технологічної думки, застосування новітніх технологій призвело й до виникнення низки проблем інформаційно-етичного характеру [1, с. 281–289].

Вражаюча швидкість розвитку цифрових технологій задає тренд на можливе все більше злиття людини з дедалі потужнішими інтелектуальними машинами. Наприклад, мобільність і співмірність, відповідність до людського мозку й органів почуттів робить цифрові мобільні пристрої якби продовженням людини, що, з одного боку, багаторазово підсилює її специфічно людські якості й здібності, а з другого, – звільняє людський мозок від його звичних функцій із не цілком передбачуваними наслідками, насамперед зі здатністю до накопичення, аналізу та передачі інформації. Швидкість, з якою це відбувається, спонукає припустити, що ми є свідками чергового революціонізуючого процесу, результатом якого може стати симбіоз людини й інтелектуальної машини, що супроводжується глибокими трансформаціями соціуму, а можливо, й особистості [2, с. 412–417].

Поява нейронних мереж, здатних здійснювати швидко обробку величезних обсягів інформації та давати більш-менш обґрунтовані та змістовні відповіді під час «спілкування» з людиною, і, зокрема, відкриття публічного доступу до ChatGPT змушує замислитися над місцем людини у світі штучного інтелекту (ШІ), який нібито здатний генерувати знання і таким чином чи не перевершувати своїх творців у деяких формах традиційної людської праці [3].

З'являються нові потреби, задоволення яких робить людину залежною від штучного інтелекту. Найпростіший випадок: можна не знати таблицю множення, але стати залежним від наявності калькулятора, його справності й уміння ним користуватися. Виникає функціональна неграмотність. Лійн стає виправдоною ще в одній сфері людської діяльності. Вона заощаджує життєві ресурси і, в кінцевому підсумку, зберігає життя. Але, згідно із законами діалектики, протилежність, доведена до крайності, переходить у свою протилежність. Поступово виникає нова структура суспільства. Воно в недалекій перспективі поділиться на відносно невелику групу творців-управителів, здатних керувати штучним інтелектом і визначати свою долю, і масу лінівців, утриманців, хворих, безвідповідальних людей, здатних лише обирати з того, що їм запропонують [4, с. 87–90].

З розширенням спектру послуг через Інтернет формується незвичайна сфера буття людини – «віртуальна реальність», яка ґрунтується на технологічному існуванні об'єднуючого «всіх і вся» «віртуального простору», доступному кожному члену інформаційного суспільства. Людина перебуває в синтетичній реальності, яка складається із двох взаємопов'язаних частин – традиційної, некомп'ютерної, і віртуальної, комп'ютерно-мережевої.

Технічні засоби виховання й навчання, радіо і телебачення, відео- й аудіоапаратура, персональні комп'ютери, Інтернет створюють особливий простір життя, який по суті вводить людину у режим віртуальної реальності. Позбавлене природності живого, неповторного трепету одушевленості, цей комп'ютеризований простір породжує й формує механічну людину, яка функціонує за законами механіки. Прогнозується поява особливого типу людини, в діяльності якої основне місце посяде взаємодія з апаратними засобами у гранично насиченому інформаційному середовищі.

Специфіка цього інобуття виявляється в тому, що свідомо створене людиною, воно переростає у самодостатню, суверенну силу, яка виходить із під контроль й управління творцем. Як частина великої комп'ютерної системи, він виявляється здатним відкликатися і діяти тільки відповідно до закладеної програми. Реальне життя немов би позбавляється живого начала і уподібнюється зміні комп'ютерних картинок, в яких немає місця любові, співчуттю, співпереживанням.

Власне, цього не заперечують навіть «архітектори» масштабної цифровізації, акцентуючи на низці ризиків як для людини, так і для суспільства загалом.

По-перше, вони наголошують на поступовому істотному зростанні безробіття, вимиранні рутинних професій та інфраструктурних сервісів, витісненні людини зі сфери виробництва у сферу торгівлі та обслуговування.

По-друге, матиме місце нерівний доступ до благ цифровізації, насамперед до біомедичних технологій.

По-третє, частина людства виявиться позбавленою державної допомоги внаслідок повного демонтажу «соціальної» держави.

По-четверте, виникатиме соціальне відчуження, яке буде провокувати десоціалізацію індивіда, коли людина не зможе швидко пристосуватися до цифрових змін [5; 6].

Комп'ютерна техніка в поєднанні з інформаційними технологіями сприяє розвитку й утилітарного сприйняття духовних цінностей. Інтенсивна робота з комп'ютерами робить людей «техноцентричними», які втрачають інтерес до чисто людських цінностей. Така сконцентрованість на вирішенні технологічних завдань зумовлює явну однобічність в мисленні й світосприйнятті, відбувається своєрідна роботизація свідомості, за якої на зміну раціоналістичній людині індустріального суспільства приходять гіперраціоналістичний тип. За теормінологією Е. Тоффлера, це «когнітаріат», якому призначена роль структурного детермінанта майбутнього, створення нового соціуму у вигляді суспільства-машини, заснованого на «розумних принципах».

Йдеться про іншу якість людського існування, коли людське може злитися зі штучним, що здається фантазією. Подальший розвиток призведе до заміщення людей, як творців програм, штучним інтелектом. Останній буде визначати, в якому напрямі мають розвиватися суспільство загалом й індивіди зокрема. Але повного підпорядкування може й не статися. На якомусь етапі неминучою буде боротьба людей зі штучним інтелектом. Будь-які знаряддя підпорядковують людину собі, спрямовують її розвиток у певному напрямі. Однак і людина пристосовує знаряддя для своїх потреб, особливостей власного тіла, свого мислення. Поки що суб'єктом діяльності є людина [6].

Слід визнати, що штучний інтелект далеко не завжди служить засобом для досягнення розумних цілей. Наприклад, застосування технологій ШІ у військовій сфері може призвести до катастрофічних наслідків планетарного масштабу. У ЗМІ, Інтернеті з'явилися повідомлення про реальні зазіхання штучного інтелекту на життя людини. Так, під час симуляції перевірялася здатність програмного забезпечення безпілота розпізнавати цілі та знищувати їх після такого рішення людини-оператора. Однак, система зрозуміла, що хоча вона ідентифікувала загрозу, іноді людина-оператор може наказати їй не вбивати. І пристрій тоді вбиває свого керівника, оскільки людина заважала БПЛА досягти своєї мети – набрати очки. Керівник відділу випробувань застеріє, що оборонцям не потрібно занадто сильно покладатися на штучний інтелект, а експеримент засвідчує, що «людина не зможе вести розмову про штучний інтелект, надрозум, машинне навчання та автономію, якщо вона не збирається говорити про етику і штучного інтелекту» [7].

Деякі експерти висловлюються в тому сенсі, що розвиток технологій штучного інтелекту містить у собі потенційну загрозу для людства, аж до можливості його знищення, не говорячи вже про страйки спеціалістів різного профілю, які побоюються зростання безробіття як наслідку поширення зазначених технологій. Прогнозується й вихід штучного інтелекту з-під контролю. Втім філософський і соціально-гуманітарний аналіз феномена штучного інтелекту демонструє менш песимістичну картину, за якої будь-які технології у принципі аж ніяк не здатні певною мірою «замінити» собою людину [4, с. 105–107].

Ймовірно, в найближчому майбутньому «бунт» роботів людству не загрожує, оскільки роботоконструкції не настільки досконалі, щоб могли самостійно планувати й виконувати покладені на них функції. Машинобудування поки що розвивається значною мірою автономно від high-tech, симбіозу між ними ще немає. Та й рівень програмного забезпечення не є ще настільки досконалим, аби ШІ міг сам ставити завдання та їх виконувати.

Комп'ютерна революція, непродумане застосування новітніх технологій призвели й до виникнення низки незвичних проблем етичного характеру: втручання за допомогою комп'ютера в особисте життя індивідів, комп'ютерна злочинність, проблем професійної етики і юриспруденції (інтелектуальна власність, авторські права, ліцензування, акредитація, узгодження законодавчих норм окремих держав з нормами міжнародного права тощо). Сюди відносяться і питання відповідальності за допущені розробниками інформаційно-комп'ютерних технологій помилки, а також зміни структури і форм ціннісних характеристик професійних етичних кодексів (етика лікаря, етика педагога та ін.). Виникають й глобальні проблеми комп'ютерної етики у зв'язку з відсутністю чіткості у питаннях про етичні обмеження використання інформаційних технологій, моделей поведінки в умовах, коли комп'ютери надають суспільству й особистості нові можливості у виборі дій. Комп'ютерна етика покликана формулювати правила етичного використання технологій як у соціальному, так і в особистісному контексті [8].

Поширеною є практика інформаційних систем, які дозволяють здійснювати прямий чи прихований контроль над людиною. Так, Г. Ленк, розглядаючи проблему моральної відповідальності в умовах широкого використання інформаційних технологій, зазначає, що передання інформаційній системі дедалі більшого числа функцій управління і контролю у всіх сферах діяльності, зокрема й оборони, посилює небезпеку втрати людиною моральної, правової і просто функціональної відповідальності. Моральна відповідальність – персональна чи спільна – не може бути делегована запрограмованим системам як нормативний припис, оскільки комп'ютер ніколи не стане юридичною особою, носієм морально-практичного розуму. У цьому зв'язку питання про «комп'ютерні помилки» породжують особливу етичну й правову проблему [9].

Причому фантастичні можливості виникають не тільки для індивідуального творчого розвитку і самореалізації людини, а й для вдосконалення комп'ютерних злочинів, маніпуляції індивідуальною і суспільною свідомістю, для нових досконаліших форм «узурпації» особистості, в тому числі й в антигуманних цілях. Такі дії формують морально-психологічну атмосферу в суспільстві, живлять кримінальне середовище і сприяють зростанню числа психічних захворювань. Сектантське проповідництво, поширення містичних й езотеричних вчень по Інтернету набули загрозливого характеру. Як наслідок – соціальна й особистісна дезадаптація, а в низці випадків руйнування психіки людини. Так, у більшості країн ЄС законодавчо закріплені заборони на інформацію, зміст якої ущемлює людську гідність, суперечить традиціям чи є непристойною [10, р. 40].

Оскільки етика має справу з соціальними проблемами, пов'язаними з кіберпростором і суспільством всесвітньої комп'ютерної мережі (networked society), то в межах кодексу етики слід визначити як права, так й обов'язки, відповідальність користувачів Інтернету [11, р. 199]. Наприклад,

кодекс честі власників, володарів і користувачів відкритих інформаційних систем (в тому числі й інтернет-спільноти), як клятва Гіпократата у лікарів. Перші спроби формування подібного об'єднання однодумців, щоправда, пока лише в межах певної інформаційної території уже існують: Кодекс поведінки в Інтернет (Канада), Хартія Інтернет (Франція). До існуючих загальних приписів у цій області відносять такі основні принципи: свобода думки, захист приватної сфери та людської гідності. Зазначені принципи закріплені і в праві ЄС.

З метою запобігання зазначеним та іншим викликам у стратегії розвитку «Суспільства 5.0» союз технологічного й гуманістичного, машинного та людського має стати гармонією суспільства, а гуманістика, так би мовити, «охоронною грамотою» майбутнього людини. Лише синергія цифрових компетентностей, гуманістичного й технологічного векторів, їх баланс може бути гарантом запобігання майбутнім шоківим змінам.

Попри захоплення інформатизацією й технологізацією слід усвідомити, що екзистенційні, смислотиттєві проблеми людського буття не можуть бути розв'язанні накопиченням багатства, економічним зростанням і посиленням технологічної могутності людини. Без радикального перелому у філософії життєустрою, смислотиттєвих орієнтирах буття людей усі дії з викорінювання насильства, агресії, тероризму, війн неминуче приречені на неуспіх. Тому головним завданням ХХІ ст. має стати філософське просвітництво людства.

Список використаних джерел

1. Rodiger K.-H. Informatik und Verantwortung // Informatik Spektrum. В. Etc., 1998. Bd 12, Н.5. Р. 281–289.
2. Шваб К. Четверта промислова революція, Формуючи четверту промислову революцію. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 426 с.
3. Дзьобань О. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 9–19.
4. Філософія науки, техніки і архітектури в гуманістичному вимірі. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 12–13 листопада 2021 року). Частина I / відп. за випуск І. В. Чорноморденко. Київ: КНУБА, 2021. 223 с.
5. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів: Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.
6. Бостром Нік. Суперінтелект. Стратегії і небезпеки розвитку розумних машин /пер. з англ. Антон Ящук, Антоніна Ящук. Київ: Наш формат, 2020. 408 с.
7. Дрон, керований штучним інтелектом, вбив оператора під час випробувань. <https://noworries.news/dron-kerovanyj-shtuchnym-intelektom-vbyv-operatjra-pid/chas-vyprobuvan/>
8. Spinello R. A. Ethical aspects of information technology. Englemond Cliffs (N.J.), 1995. XI, 226 p.
9. Lenk H. Konnen Snformationssysteme moralisch verant – wortlich sein? // Informatik - Spektrum. В. Etc., 1998. Bd 12, Н. 5. 254 p.
10. Johnson D. G. Computer ethics. Englewood Cliffs (N.J.), 1985. XI, P.40.
11. Tne electronic grapevine: Rumar, reputation a, reporting in the new on-line environment. Mahwah (N. J.), 1998. VI. P. 199.